

Tietosuojapäivän seminaari
28.1.2009
Koillis-Helsingin lukio

Oikeusministeri Tuija Brax

Arvoisat kuulijat!

Olemme aloittamassa tietosuojapäivän seminaaria täällä Koillis-Helsingin lukiossa. Koulussa on medialinja, joka tarjoaa mahdollisuutta saada mediakasvatusta ja tulla viestintäsivistyneeksi – kuten koulun kotisivuilta ilmenee.

Viestintäsivistykseen katsotaan yleensä kuuluvaksi median tekninen ja sisällöllinen lukutaito: tietotekniikan, tiedonhallinnan ja viestinnän osaaminen sekä taito ymmärtää median toimintamekanismeja ja kyky käsitellä ristiriitaista tietoa. Mutta viestintäsivistyksessä voi olla kysymys muustakin, käsityksistä oikeasta ja väärästä, omasta elämänhallinnasta, tiedoista omista informaatio-oikeuksista ja kyvystä käyttää medioita muita kunnioittaen.

Viestintäsivistykseen katsotaan yleisesti kuuluvan kyky käyttää kriittisesti tarjolla olevaa informaatiota omiin tarpeisiin, osaaminen eri viestintäkeinojen käytössä, välineiden käyttötaito sekä taito hyödyntää luovasti tarjolla olevaa viestintäympäristöä ja palveluja. Viestintäsivistyneellä ihmisellä on viestintämotivaatiota, riittävät tiedolliset, taidolliset ja tekniset valmiudet ja kyky tehdä viestijänä tietoisesti moraalisia ja eettisiä arvovalintoja.

Tietoyhteiskunnan oloissa viestintäsivistys kuuluu kansalaistaitoihin, ja ne ovat vahvasti sidoksissa demokratiaan, demokratiakäytäntöihin ja kansalaisten hyvinvointiin. Ne lisäävät toimintakykyä ja edellytyksiä osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnassa. Lisäksi niiden karttuminen voimaannuttaa ihmisiä, toisin sanoen lisää ihmisten ja ihmisyyhteisöjen kykyä, mahdollisuuksia ja vaikutusvaltaa. Siksi demokratian kannalta on tärkeää, että tietoyhteiskunnan kansalaistaidot ovat kaikkien hallinnassa.

Samalla kun Suomessa muiden Euroopan maiden tavoin pohditaan, miten kansalaisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia voidaan parantaa uuden tieto- ja viestintäteknologian avulla, on myös huolehdittava että kansalaisilla on toisaalta tarvittava osaaminen, toisaalta pääsy näihin uusi vaikutuskanaviin.

Informaatio- ja viestintäoikeus

Oikeusministeriön kannalta tietoyhteiskuntakehitys luo omat vaatimuksensa lainsäädännön uudistamiselle. Viimeisten vuosikymmenten aikana on syntynyt kokonaan uusi oikeudenala, informaatio- ja viestintäoikeus. Kuten lainsäädäntötyössä muutoinkin, pohjan luo perustuslaki, joka sisältää säännökset niin sananvapaudesta ja julkisuusperiaatteesta viranomaistoiminnassa kuin säännökset yksityiselämän ja henkilötietojen suojasta sekä tutkimuksen vapaudesta. Keskeisiä informaatioon liittyviä perusoikeuksia konkretisoivat yleislait – sananvapauslaki, laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta eli julkisuuslaki sekä henkilötietolaki, jotka kaikki kuuluvat oikeusministeriön valmisteluvastuulle.

Tietoyhteiskunnan kansalaistaitoihin kuuluu jonkinasteinen tietämys pelisäännöistä. Kun muuttuu median käyttäjäksi sen tuottajaksi blokinpitäjänä tai esim. verkkokeskustelijana, on tiedettävä, miten verkossa käyttäydytään, mitä sopii ilmaista, mitä ei. On hyvä tietää, minkälaisia sähköisiä jälkiä itsestään jättää, kuka niitä voi käyttää ja miten niiden käyttöä voi itse valvoa.

Ennakointi ja hyvä tiedonhallintatapa lainvalmistelussa

Tasapainoisen tietoyhteiskuntakehityksen varmistaminen on monessa suhteessa vaikea tehtävä. Olisi pystyttävä jo ennakolta luomaan asianmukaiset oikeudelliset raamit ja varmistettava, että pelisääntöjä noudatetaan myös käytännössä. Uusien tietojärjestelmien luomisesta ja uusien teknologisten menetelmien käytöstä hyväksikäytöstä aiheutuu usein uusia oikeudellisia ongelmia tai kysymyksenasetteluja; tekniikka kehittyy nopeasti ja lainsäädäntö on helposti jäljessä muusta kehityksestä.

On myös tärkeää huomata, ettei kyse ole yksinomaan tekniikan kehityksen ja sen haasteista lainsäädännölle. Tietoyhteiskuntakeskustelussa teknologia nähdään usein kehityksen moottoriksi. Silloin helposti unohtuvat esimerkiksi arkiset toimintatavat, joissa ihmiset käyttävät tietotekniikkaa ja viestintäyhteyksiä ja luovat näillä tavoillaan uudenlaista viestintäkuiltuuria. Näissä kulttuureissa syntyy tapoja ja keinoja, joissa ei aina ole tietoa minkälainen käyttäytyminen on tarpeen, sallittua, kiellettyä tai rankaistavaa.

Ratkaisuna ei aina ole uuden lainsäädännön kehittäminen vastaamaan näihin muotoutuvan toimintakulttuurin ongelmakohtiin. Jo yksinomaan yleistajuisen ja helposti löydettävän kootun ohjeistuksen tai neuvonta-aineiston tuottaminen niin opettajien kuin verkkoareenoilla toimivien kansalaisten käyttöön voisi edistää hyvien kulttuuristen käytäntöjen muotoutumista. Tässä esimerkiksi tietosuojavaltuutetun ja Effin yhteistyöllä voisi olla keskeinen rooli.

Yleislait ovat yksi keino säännellä eri elämänaaloilla syntyviä erilaisia ja uusiakin tilanteita. Yleislakeihin kirjataan säänneltävää ilmiötä koskevat yleiset periaatteet ja lähtökohdat. Koska säännösten tulee kattaa mitä erilaisimpia tilanteita, ne ovat helposti hyvin yleisesti muotoiltuja ja abstrakteja. Vaaraksi muodostuu, että eri alojen kehityksestä vastaavat haluavat ottaa omaan lainsäädäntöönsä erityissäännökset. Tämä näyttää olevan tilanne henkilötietojen suojaa koskevan lainsäädännön kehityksessä. Erityissäännöksiä on niin paljon, että voisimme ehkä puhua jo ylisääntelystä. Paljon säännöksiä ei kuitenkaan välttämättä merkitse tehokkaampaa yksityisyyden suojaa.

Oikeudellisten ongelmien ennalta ehkäisemiseksi julkishallinnossa tulisi noudattaa hyvää tiedonhallintatapaa, jota koskevat säännökset sisältyvät julkisuuslakiin. Oikeudellinen näkökulma on oltava mukana suunnitteluprosesseissa alusta saakka. Suunnittelutyössä on otettava huomioon koko informaation elinkaari ja kaikki ne muut viranomaiset, joilla ja joiden hallussa olevalla tiedolla on merkitystä.

Tietosuojaperiaatteet

Henkilötietojen suojan peruspilareita ovat tietojenkäsittelyn avoimuus ja rekisteröidyt valvonta- ja myötämääräisoikeudet. Sen, millaisia tietojärjestelmiä on, minkälaisia henkilötietoja niihin talletetaan, mihin niitä käytetään ja mihin luovutetaan, tulee olla julkista tietoa. Rekisteröidyillä on oikeus saada nähtäväkseen hänestä itsestään talletetut tiedot sekä oikeus saada virheelliset tiedot korjatuiksi.

Tietojärjestelmät luovat väistämättä paineita niiden hyväksikäyttämiseen ulkopuolisten toiminnassa. Henkilötietojen suojan keskeinen ja Suomea sitoviin kansainvälisiin velvoitteisiin kirjattu vaatimus on henkilötietojen käyttötarkoitussidonnaisuus. Tietoja saa käyttää tämän periaatteen mukaan vain siihen tarkoitukseen, mitä varten ne on kerätty. Sopimusmääräykset ja direktiivien säännökset osoittavat ne edellytykset, joiden vallitessa voidaan toimia pääsäännöstä poiketen. Kysymys on pitkälti samankaltaisista ehdoista, lainsäätäjän harkintamarginaaleista, joita sovelletaan rajoitettaessa perusoikeuksia Suomen perustuslain mukaisesti.

Tietojenvaihto edellyttää erityissääntelyjä

Tietosuojalainsäädännön yleislain valmisteluvastuu kuuluu oikeusministeriölle. Huolehtiminen siitä, että kullakin viranomaisella on pääsy toimintansa sujuvuuden kannalta välttämättömiin salassa pidettäviin tietoihin, sen sijaan kuuluu kullekin ministeriölle.

Meidät pysähdytettiin kaksi kertaa traagisten koulusurmien edessä. Jokelan koulusurman jälkeen oikeusministeriö asetti työryhmän valmistelemaan tutkijalautakunnan asettamista ja nyttemmin tutkijalautakunta on asetettu tukimaan kumpaakin koulusurmaa. Tutkintalautakunnalle on avattu pääsy moniin tietoihin, kuten terveydenhuollon tietoihin. Tutkintalautakunnan työn pohjalta saamme raportit, joiden pohjalta vastaavankaltaisia tragedioita voidaan pyrkiä ehkäisemään ennakolta.

Uusien tilanteiden kohdatessa usein nousee esiin kysymys siitä, olisiko tapahtuma voitu estää eri viranomaisten toimenpiteiden ja mikä vaikutus tietosuojasääntelyllä on ollut. Myös koulusurmat ovat aiheuttaneet tarvetta tällaisiin kysymyksiin.

Opetusalan lainsäädännön mukaan salassapito ei estä tietojen luovuttamista oppilashuoltoa varten, jos se on välttämätöntä opetuksen järjestämisen kannalta. Lastensuojelulain mukaan kuka tahansa saa tehdä lastensuojeluilmoituksen salassapitosäännösten estämättä. Sosiaali- ja terveydenhuollossa, opetustoimessa, nuorisotoimessa ja poliisissa työskentelevillä ei ole vain oikeus, vaan velvollisuus ilmoituksen tekemiseen havaitessaan lastensuojelun tarpeesta. Sosiaalihuollon viranomaisella on suhteellisen laaja oikeus saada tietoja eri viranomaisilta. Tärkeätä on myös huomata, että yksityisyyden suoja ei esitä tietojen antamista asianomaisen tai tämän laillisen edustajan suostumuksella.

Oppilashuollon tehtävänä on edistää ja ylläpitää oppilaan hyvää oppimista, hyvää psyykkistä ja fyysistä terveyttä sekä sosiaalista hyvinvointia. Tätä tehtävää voi varsin hyvin hoitaa voimassa olevan lainsäädännön puitteissa, jos yhteydenpito kodin ja koulun välillä sujuu ja jos ongelmat havaitaan. Kysymys onkin paljolti siitä, minkälaista tietojenvaihtoa eri toimijoiden välillä tulisi olla silloin, kun asiat eivät suju perusmallin mukaisesti. Hallituksessa ollaan selvittämässä oppilashuoltoon liittyvän lainsäädännön uudistamistarpeita, mikä saattaa johtaa erityisen oppilas- ja opiskelijahuoltolain säätämiseen.

Edessä on monipuolinen ohjelma opetushallinnon arjen tietoyhteiskuntahankkeista ja mediakoulusta valvontaan tietoyhteiskunnassa. Toivotan kaikille hyvää ja mielenkiintoista seminaari-iltapäivää, aktiivista keskustelua ja lisääntyntä viestintäsivistystä!